

CIVILLIKUMA 1415. PANTS UN TĀ PIEMĒROŠANAS ROBEŽAS

ARTICLE 1415 OF THE CIVIL LAW AND ITS SCOPE OF APPLICATION

Kaspars Balodis, *Dr. jur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

According to the Civil Law of Latvia, Article 1415, an impermissible or indecent action, the purpose of which is contrary to religion, laws or good morals, or which is intended to circumvent the law, may not be the subject-matter of a legal transaction; such a transaction is void. Thus, there are four distinctive groups of unlawful transactions: contrary to law, circumventing the law, contrary to good morals, and contrary to religion. The prohibition of unlawful transactions is a restriction of private autonomy. Sometimes transactions have been wrongly considered as unlawful by Latvian courts only because of minor dubious aspects of a transaction. In order to avoid such mistakes, the scope of application of the Article 1415 must be limited to transactions where the subject-matter of a transaction is unlawful.

Atslēgvārdi: prettiesisks darījums, privātautonomijas ierobežojums, darījuma spēkā neesamība

Keywords: illegal transaction, restriction to private autonomy, invalidity of a transaction

Ievads

Civillikuma (turpmāk arī – CL) 1415. pants noteic, ka neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā. Kā redzams no minētā panta satura, tajā ietverti četri darījumu veidi: likumam pretēji darījumi; darījumi, kuri vērsti uz to, lai apietu likumu; labiem tikumiem pretēji darījumi un reliģijai pretēji darījumi. Šīs darījumu grupas pēc savām pazīmēm ir savstarpēji atšķirīgas, kaut arī tām ir samērā daudz kopīga, piemēram, likumam pretējs darījums nereti atbilst arī labiem tikumiem pretēja darījuma pazīmēm. Visiem CL 1415. pantā regulētajiem darījumiem ir vienādas tiesiskās sekas, proti, absolūta spēkā neesamība. Kaut arī kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma, kad pēc Latvijas neatkarības atgūšanas tika atjaunots Civillikums, mūsu zemē ir izveidojusies samērā plaša tiesu prakse CL 1415. panta piemērošanā, šā panta noteikumi nereti tiek pārāk plaši interpretēti, attiecinot tos ne vien uz prettiesiskiem darījumiem, bet arī uz tādiem tiesiskiem darījumiem, kuri patiesībā nav prettiesiski, kaut arī darījuma

dalībniekus, iespējams, vadījuši apšaubāmi motīvi vai mērķi. Šajā rakstā tiek aplūkoti atsevišķi ar prettiesisku darījumu regulējumu saistīti tiesību jautājumi, lai skaidrāk nospraustu CL 1415. panta piemērošanas robežas un sekmētu precīzāku izpratni par prettiesiska darījuma jēdzienu un būtību.

1. Civillikuma 1415. panta noteikumu vispārīgs raksturojums

Noteikumi par prettiesisku darījumu pazīmēm un tiesiskajām sekām, kas ietverti CL 1415. pantā, pieder pie būtiskākajiem privātautonomijas un līgumu brīvības ierobežojumiem civiltiesībās. Senāts ir atzinis, ka iejaukšanās privātautonomijā ir jāveic situācijās, kad, balstoties uz risināmā strīda apstākļu izvērtējumu, tiek konstatēts, ka darījuma priekšmets ir CL 1415. pantā norādītām pazīmēm pretēja rīcība, kura kā satura, tā arī mērķa ziņā nav savienojama ar likuma prasībām vai sabiedrībā valdošiem (vispārpieņemtiem) uzskatiem par godprātīgu rīcību, taisnīgumu, morāles vērtībām.¹

Bez pārspilējuma var teikt, ka prettiesisku darījumu jēdziens ir universāls, jo valstu tiesiskā iekārta nevar atzīt tādus darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās vai sabiedrības apziņā nostiprinātajiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība ir uzskatāma par pieļaujamu. Protams, ka attiecīgā normatīvā regulējuma nianses mēdz atšķirties. Piemēram, saskaņā ar Vācijas civillikuma *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB) 134. § darījums, kas ir pretējs likumiskam aizliegumam, nav spēkā, ja vien likums nenosaka citādi. BGB 138. § pirmā daļa noteic, ka nav spēkā darījums, kas ir pretējs labiem tikumiem. Savukārt likuma apiešana, kā atzīts vācu tiesību doktrīnā, nav universāls darījuma spēkā neesamības pamats, un šāds darījums nav spēkā tikai tad, ja tas secināms no apietās likuma normas satura un mērķa.²

CL 1415. pants ir burtiski pārņemts no Baltijas Civillikuma 2922. panta, nemēģinot to uzrakstīt precīzākā izteiksmes formā. Iespējams, tādēļ CL 1415. pantā kā pirmā prettiesisko darījumu grupa minēti reliģijai pretēji darījumi, kas mūsdienās atkarībā no to konkrētajām izpausmēm būtu atkarībā no situācijas uzskatāmi par pretējiem likumam vai labiem tikumiem.³ Pantā lietotais vārdu savienojums “neatļauta un nepieklājīga darbība” visupirms norāda uz to, ka prettiesisks darījums neatbilst CL 1403. pantā izvirzītajai prasībai, atbilstoši kurai tiesiskais darījums var būt tikai atļautā kārtā izdarīta darbība. Kaut arī vārds “nepieklājīga” pirmšķietami varētu būt saistāms tieši ar labiem tikumiem pretējiem darījumiem, plašākā nozīmē tas raksturo arī citus prettiesiskus darījumus, jo ikviens tiesību normās noteiktam aizliegumam pretējs darījums ir atzīstams par tādu darbību, kuru neklājas veikt.

¹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3. punkts; Senāta Civillietu departamenta 12.03.2020. sprieduma lietā Nr. SKC-189/2020 6.4. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 12.03.2023.].

² Ellenberger J. In: Grüneberg: Bürgerliches Gesetzbuch. 81. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, § 134 Rn. 28.

³ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 231. lpp.

CL 1415. pantā zināmā mērā neskaidra ir vārda “mērķis” nozīme, kurš lietots attiecībā uz likumam, labiem tikumiem un reliģijai pretējiem darījumiem. Tā kā CL 1415. pants atrodas likuma apakšnodaļā par tiesisku darījumu priekšmetu, tad neatļautas un nepieklājīgas darbības mērķa nozīme ir jāskata kontekstā ar CL 1412. pantu, kurā ietverta tiesiska darījuma priekšmeta legāļdefinīcija. Saskaņā ar CL 1412. pantu par tiesiska darījuma priekšmetu var būt tiklab darbība, kā arī atturēšanās no tās un tiklab darbība, kuras mērķis ir nodibināt vai atdot lietu tiesību, kā arī darbība ar kādu citu mērķi. Civillikumā vārds “mērķis” tiek lietots dažādās nozīmēs, lai raksturotu darījuma juridisko, ekonomisko vai citādu sasniedzamo rezultātu. Piemēram, atbilstoši CL 1511. panta otrajam teikumam līgums šaurākā jeb saistību tiesību nozīmē ir vairāku personu savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums, kura mērķis ir nodibināt saistību tiesību. Saskaņā ar CL 1928. pantu dāvinājumam pievienotā uzlikumā var norādīt, kādam mērķim apdāvinātam jāizlieto saņemtā dāvana. Savukārt CL 2241. pantā teikts, ka sabiedrība ir divu vai vairāk personu apvienošanās uz sabiedrības līguma pamata kopēja mērķa sasniegšanai ar kopīgiem spēkiem vai līdzekļiem.

No CL 1412. panta satura var secināt, ka jēdziens “mērķis” tajā lietots šaurākā nozīmē, ar to saprotot dalībnieku gribēto darījuma tiesisko segu pilnīgu iestāšanos, kas noslēgta līguma gadījumā notiek izpildījuma rezultātā. Turklāt dalībnieku gribētais darījuma mērķis nevar īstenoties, ja nav darbības vai bezdarbības, kas ir darījuma priekšmets un ved uz minēto mērķi. Līdzīga izpratne par darbību kā darījuma priekšmetu un tās mērķi ir attiecināma arī uz CL 1415. pantu. Civiltiesību literatūrā ir uzsvērts, ka ierobežojumi attiecībā uz darījuma priekšmetu CL 1415. pantā ir noteikti nevis atkarībā no darbību ekonomiskā mērķa, bet gan atkarībā no citiem minētajā pantā norādītajiem kritērijiem.⁴ Proti, vērtējot konkrēta darījuma iespējamo prettiesiskumu, primāra ir tieši darījuma priekšmetu veidojošās darbības tiesiskā kvalifikācija. Ja darījuma priekšmetu veidojošā darbība ir pretēja likumam vai labiem tikumiem, tad prettiesisks ir arī sasniedzamais mērķis, kuram jābūt redzamam no aizlieguma satura un kurš nereti sakrīt ar darījuma priekšmetu. Piemēram, saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likuma 6. panta otrās daļas pirmo teikumu alkoholiskos dzērienus aizliegts pārdot personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem, un šīs personas nedrīkst tos iegādāties. No šīs aizlieguma veidā formulētās tiesību normas redzams, ka likumam pretēja darījuma priekšmets ir alkoholisko dzērienu nodošana nepilngadīgajam par maksu, kas reizē ir prettiesiskais mērķis, kura sasniegšanu likumdevējs, aizsargājot nepilngadīgo, ir gribējis novērst. Turpretī dalībnieku motīvi, nākotnes nodomi vai ieceres, kas tos pamudinājuši noslēgt darījumu, nav pietiekams iemesls darījuma atzīšanai par prettiesisku un tādēļ spēkā neesošu. Ja, piemēram, persona, kurai ir ieroča atļauja, nopērk šaujamieroci, vēlēdamās to izmantot citas personas nonāvēšanai, šāds pirkuma līgums nebūt nav uzskatāms par prettiesisku un spēkā neesošu CL 1415. panta izpratnē, neraugoties uz konkrētā pircēja ļauno nolūku.

⁴ Torgāns K. CL 1412. p. komentārs. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 2000, 28. lpp.

2. Prettiesisku darījumu regulējums citās tiesību normās

CL 1415. pantā ietverti lakoniski pamatnoteikumi par prettiesiskiem darījumiem, taču civiltiesiskajā apgrozībā rodas daudzas tādas tiesiskās situācijas, kuru atrisināšanai nepieciešams īpašs regulējums speciālajās tiesību normās. Par speciālo normu uzskatāms arī CL 1592. panta pirmais teikums, saskaņā ar kuru neviens līgums, kas veicina kaut ko pretlikumīgu, netikumīgu vai negodīgu, nesaista. Šī tiesību norma attiecībā uz līgumiem tikai atkārtoti un precizē to, kas jau noteikts CL 1415. pantā.⁵ Savukārt CL 1553. panta otrajā daļā un 1570. pantā minēti pretlikumīgi un netikumīgi nosacījumi. Attiecībā uz likumam pretējiem darījumiem īpaši norādāms, ka CL 1415. pantā ir minēts tikai šādu darījumu jēdziens un tiesiskās sekas. Vairākas tiesību normas, kurās aizliegti konkrēta veida darījumi, ir meklējamas pašā Civillikumā, piemēram, šā likuma 32.–38. pantā minētie laulību aizliegumi vai aizbildnim noteiktie aizliegumi savam labumam lietot nepilngadīgā mantu (sk. CL 291., 298. p.). Jāatzīmē arī, ka ideja par nepieciešamību samazināt pārmērīgus līgumsodus, kura kopš 2009. gada⁶ nostiprināta CL 1724.¹ pantā, ir cēlusies no atziņas, ka pārmērīgi līgumsodi ir pretrunā labiem tikumiem.⁷

Vairums likumisko aizliegumu ir atrodami normatīvajos aktos ārpus Civillikuma. Daudzi prettiesisku darījumu novēršanai paredzēti privātautonomijas ierobežojumi ir noteikti speciālo civiltiesību jeb speciālo privāttiesību normās, tostarp tādos praktiski nozīmīgos likumos kā Komerclikums, Darba likums un Patērētāju tiesību aizsardzības likums.

Komersantam saskaņā ar Komerclikuma (turpmāk arī – KCL) 4. panta otro daļu ir tiesības brīvi izvēlēties komercdarbības veidus, kas nav aizliegti ar likumu. KCL 29. panta otrajā daļā norādīts, ka firma nedrīkst būt pretrunā ar labiem tikumiem. Viens no KCL 217. panta pirmajā daļā minētajiem iemesliem, kura dēļ tiesa var atzīt sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieku lēmumu par spēkā neesošu, ir tāds, ka šis lēmums ir pretrunā ar likumu. Saskaņā ar KCL 286. panta pirmās daļas 1. punktu tiesa var atzīt akcionāru sapulces lēmumu par spēkā neesošu, ja tas ir pretrunā ar sabiedrības mērķiem, publiskajām interesēm vai labiem tikumiem. Savukārt KCL 286. panta pirmās daļas 3. punktā paredzēta iespēja atzīt akcionāru sapulces lēmumu par spēkā neesošu, ja tas ir pretrunā ar likumu vai statūtiem. Minētajām KCL 217. un 286. panta normām ir raksturīgs tas, ka to regulējums atšķirībā no CL 1415. pantā imperatīvi noteiktās prettiesisku darījuma spēkā neesamības ir dispozitīvs un neuzliek tiesai obligātu pienākumu prettiesisku lēmumu atzīt par spēkā neesošu.⁸ Papildus norādāms, ka Komerclikuma pantos ir atrodama virkne normu, kurās nolūkā aizsargāt konkrētas intereses ir tieši noteikts, ka attiecīgā panta noteikumiem pretējas vienošanās nav spēkā. Piemēram, saskaņā ar KCL 86. panta otro daļu nav spēkā pilnsabiedrības biedru vienošanās, kas pretēji šā panta pirmās daļas noteikumiem ierobežo sabiedrības biedru kontroles tiesības.

⁵ Torgāns K. 2000, 120. lpp.

⁶ Grozījumi Civillikumā. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 94.

⁷ Sk.: Balodis K. 2007, 224.–225. lpp.

⁸ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departamenta 14.02.2014. sprieduma lietā Nr. SKC-1622/2014 5.1. punktu un Senāta Civillietu departamenta 30.09.2022. sprieduma lietā Nr. SKC-702/2022 9.1. punktu, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 14.03.2023.].

Būtiskus privātautonomijas ierobežojumus likumisku aizliegumu veidā noteic Darba likums (turpmāk arī – DL), kura galvenais mērķis ir aizsargāt darbinieka tiesiskās intereses. Minētie ierobežojumi darba tiesību literatūrā iedalīti trīs grupās: 1) darba līguma slēgšanas brīvības ierobežojumi, piemēram, diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizliegums, 2) aizliegums darba līgumā vienoties par noteikumiem, kas salīdzinājumā ar darba tiesību normatīvajiem aktiem pasliktina darbinieka stāvokli, kā arī samazina koplīgumā ietvertās darbinieka garantijas, 3) nodarbināšanas aizliegumi.⁹ Kā uzsvērts Augstākās tiesas judikatūrā, gan diskriminācijas aizliegums (DL 29. panta trešā daļa), gan nelabvēlīgu seku radīšanas aizliegums (DL 9. pants) ir likumiskie aizliegumi, kas saturiski ir pakārtoti Civillikuma 1415. pantā ietvertajam noteikumam, ka neatļauta darbība nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu.¹⁰

Kaut arī katram no Darba likumā minētajiem aizliegumiem ir savas niansas, to sekas ir tādas, ka tiem pretēji darba līgumi vai attiecīgie šo līgumu noteikumi nav spēkā. Piemēram, DL 6. panta pirmajā daļā noteikts, ka nav spēkā darba koplīguma, darba kārtības noteikumu, kā arī darba līguma un darba devēja rīkojumu noteikumi, kas pretēji normatīvajiem aktiem pasliktina darbinieka tiesisko stāvokli.

Patērētāju tiesību aizsardzības likums (turpmāk arī – PTAL) līdzīgi kā Darba likums aizsargā ekonomiski vājāku subjektu, kas konkrētajā gadījumā ir patērētājs. Līdz ar to PTAL ir raksturīgi daudzi privātautonomijas ierobežojumi, kuru mērķis ir aizsargāt patērētāja tiesiskās intereses viņa attiecībās ar preces pārdevēju vai pakalpojumu sniedzēju vai retākos gadījumos – ar preces ražotāju. Likumam pretēju darījuma noteikumu spilgtākais piemērs patērētāju aizsardzības tiesībās ir PTAL 6. pantā aprakstītie netaisnīgie līguma noteikumi. Saskaņā ar minētā panta astoto daļu ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja noslēgtajā līgumā ietvertie netaisnīgie noteikumi nav spēkā no līguma noslēgšanas brīža, bet līgums paliek spēkā, ja tas var pastāvēt arī turpmāk, kad izslēgti netaisnīgie noteikumi. Atbilstoši PTAL 6. panta vienpadsmitajā daļā noteiktajam tiesa, izšķirot strīdu vai veicot citas no ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja un patērētāja noslēgtā līguma izrietošās procesuālās darbības, izvērtē līguma noteikumu un strīda atrisināšanai attiecībā uz patērētāju nepiemēro līgumā ietvertos netaisnīgos noteikumus.

Secināms, ka CL 1415. pants veido pamatu sazarotam, pašā Civillikumā un citos likumos ietvertam prettiesisku darījumu regulējumam, kura normas nepieciešamības gadījumā minētā panta vispārējos noteikumus modificē vai papildina.

⁹ Slaidiņa V., Skultāne I. Darba tiesības. 3. papildinātais un pārstrādātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2023, 64., 65. lpp.

¹⁰ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 14.11.2017. sprieduma lietā Nr. SKC-762/2017 9.3.7. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 14.03.2023.].

3. Atsevišķi Civillikuma 1415. panta piemērošanas robežu noteikšanas jautājumi

Tā kā CL 1415. pants, neraugoties uz tā lakonisko formulējumu, ir saturiski ietilpīgs, tā pareizā izpratnē liela nozīme ir Augstākā tiesas (Senāta) judikatūrai. Aplūkojot spriedumus, kas saistīti ar CL 1415. panta piemērošanu, ir redzams, ka minētā panta piemērošanas prakse, kas izveidojusies gadu gaitā, jau ir pietiekami solīda, kaut gan atsevišķos jautājumos vēl fragmentāra. Kaut arī Senāta prakse dažos CL 1415. panta piemērošanas aspektos nav gluži viendabīga, no tās var izdarīt vairākus secinājumus par šā panta piemērošanas robežām.

Kādā spriedumā 2018. gadā Senāts ir secinājis, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieku līgums nav uzskatāms par pretlikumīgu darījumu, jo darījuma priekšmets – rīcība ar kapitāla daļām, tostarp to atsavināšanas kārtība, – nav ar likumu aizliegta darbība.¹¹ Citā Senāta spriedumā ir pamatoti norādīts, ka CL 1415. pants attiecas uz neatļautu darbību ar prettiesisku mērķi, nevis uz jebkuru darbību, kas nav tieši paredzēta likumā, jo privātautonomijas princips pusēm ļauj slēgt arī tādus civiltiesiskus darījumus un uzņemties tādus pienākumus, kādi nav tieši regulēti Civillikumā.¹²

Var piekrist tam, ka, piemērojot CL 1415. pantu, jānoskaidro tieši darījuma priekšmeta iespējama prettiesiskums, un no šī vērtējuma ir atkarīgs, vai darījums ietilpst kādā no pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām. Šāda pieeja izriet no atziņas, ka jābūt nopietniem iemesliem, lai iejauktos privātautonomijā, kuru Civillikuma normas nevis ierobežo, bet maksimāli veicina.¹³

Atsevišķos Senāta spriedumos, kuros aplūkoti CL 1415. panta piemērošanas aspekti, ir norādīts, ka darījuma mērķa noskaidrošana nevar aprobežoties tikai ar konstatāciju, ka darījuma priekšmets formāli atbilst likuma prasībām, neiedziļinoties lietas dalībnieku patieso subjektīvo mērķu novērtēšanā.¹⁴ Vienlaikus Senāts ir paudis arī šādu atziņu: lai darījumu atzītu par spēkā neesošu Civillikuma 1415. vai 1592. panta izpratnē, juridiska nozīme piešķirama objektīviem kritērijiem, nevis kāda līdzēja subjektīviem priekšstatiem par darījuma saturu un mērķi.¹⁵ Nav noliedzams, ka dalībnieku subjektīvo mērķu noskaidrošanai noteiktos gadījumos var būt zināma nozīme, vērtējot darījuma iespējamo prettiesiskumu. Galvenā nozīme tomēr ir darījuma priekšmeta izvērtējumam, ko iespējams izdarīt, pamatojoties uz objektīviem kritērijiem.

Senāts arī ir vērsis uzmanību uz citiem CL 1415. panta piemērošanas aspektiem, piemēram, atzinis, ka CL 1. pantam un 1415. pantam ir atšķirīgas funkcijas,

¹¹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 28.09.2018. sprieduma lietā Nr. SKC-207/2018 11.5. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.03.2023.].

¹² Augstākās tiesas Civillietu departamenta 18.12.2018. sprieduma lietā Nr. SKC-150/2018 11.8. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.03.2023.].

¹³ Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 28.09.2018. sprieduma lietā Nr. SKC-207/2018 11.2. punktu, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.03.2023.].

¹⁴ Sk., piemēram, Senāta 09.12.2021. sprieduma lietā Nr. SKC-52/2021 9.1. punktu, <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/465259.pdf> [aplūkots 15.03.2023.].

¹⁵ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.03.2023.].

piemērošanas jomas un tiesiskās sekas.¹⁶ Dzīvē nav izslēgtas arī tādas situācijas, kurās prettiesiska darījuma dalībnieks rīkojas pretēji labai ticībai. Vienlaikus jāuzsver, ka abu minēto Civillikuma pantu piemērošanas priekšnoteikumi ir pilnīgi atšķirīgi. CL 1415. panta uzdevums ir norādīt, kādas darbības un kādu iemeslu dēļ tiesiskā iekārta nekādos apstākļos nevar atzīt par tiesiskiem darījumiem. CL 1. pantā nostiprinātā labas ticības principa pārkāpuma sekas nav darījuma spēkā neesamība. Ievērojot minēto, nav pamata CL 1. pantu kopā ar CL 1415. pantu piemērot darījuma prettiesiskuma pamatošanai.

Kopsavilkums

1. Civillikuma 1415. pantā ir noteikti darījumu prettiesiskuma kritēriji, jo tiesiskā iekārta nevar atzīt tādus darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās nostiprinātajiem un sabiedrībā vispārpieņemtajiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība atzīstama par tiesiski pieļaujamu. Minētajā pantā ir regulētas četras prettiesisku darījumu grupas: likumam pretēji darījumi; labiem tikumiem pretēji darījumi; uz likuma apiešanu vērsti darījumi un reliģijai pretēji darījumi. Būtiska praktiska nozīme mūsdienās ir pirmajām trijām prettiesisku darījumu grupām. Civillikuma 1415. pants veido pamatu prettiesisku darījumu regulējuma sistēmai pašā Civillikumā un citos likumos.
2. Civillikuma 1415. panta tekstā minēto jēdzienu juridiska analīze liecina par to, ka darījums ir prettiesisks tad, ja pretēja likumam, labiem tikumiem vai uz likuma apiešanu vērsta ir darījuma priekšmetu veidojošā darbība vai bezdarbība, bet darījuma dalībnieku subjektīvo mērķu izvērtējumam, ja tāds konkrētajā gadījumā vispār nepieciešams, ir tikai otršķirīga nozīme. Šāda pieeja palīdz aizsargāt privātautonomiju un novērst minētā panta attiecināšanu uz tādiem darījumiem, kas pēc būtības nav prettiesiski, kaut arī darījuma dalībnieki, iespējams, pamatojušies uz apšaubāmiem motīviem vai mērķiem.
3. Kaut arī visu Civillikuma 1415. pantā regulēto darījumu tiesiskās sekas ir darījuma vai darījuma noteikuma spēkā neesamība, prettiesisko darījumu grupas ir savstarpēji atšķirīgas. Tādēļ tiesai vai citam tiesību piemērotājam ir jānorāda, kurā no minētajām grupām prettiesiskais darījums ietilpst. Proti, vai tas ir pretējs likumam, labiem tikumiem vai vērsts uz to, lai apietu likumu.
4. Civillikuma 1415. panta noteikumi veido patstāvīgu, no citiem likumā paredzētiem darījumu spēkā neesamības vai apstrīdamības gadījumiem atšķirīgu pamatu darījuma atzīšanai par spēkā neesošu. Pretēji juridiskajā praksē dažkārt sastopamajai pieejai darījuma prettiesiskums nevar tikt pamatots, minēto pantu piemērojot kopsakarā ar Civillikuma 1. pantu, jo pēdējam civiltiesiskajās attiecībās ir pavisam citas funkcijas un labas ticības principa pārkāpums neizraisa darījuma spēkā neesamību.

¹⁶ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3. punkts, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 15.03.2023.].